

De zender van F.A.F.F. van Lokven

Door F.A.Th. Smits

Op 23 november 1989 vond er in het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum in besloten kring een kleine plechtigheid plaats. In gezelschap van o.a. de res. L-kol. der Infanterie b.d. C.Ch. Westerveld bood mevrouw Chr. van Lokven-Bakker een Engels-Amerikaanse zender-ontvanger aan, die wijlen haar echtgenoot bediende als radio-telegrafist van het Algemeen Hoofdkwartier van de Orde Dienst en zijn plaatsvervangend commandant (chef-staf), de latere kolonel Jhr. P.J. Six, ridder MWO.

De zender-ontvanger werd in ontvangst genomen namens het museum door de voorzitter van de Stichting KNLWM de gen.-maj. b.d. J. Schaberg en de directeur KNLWM dr. J.P. Sigmond.

Deze schenking is een belangrijke aanwinst voor de collectie van het museum, niet alleen door de zeldzaamheid en de nog uitstekende conditie van het bijna 50 jaar oude apparaat, maar ook door het verhaal achter de zender: het illegale werk van Frans van Lokven, de O.D. en zijn commandant Jhr. P.J. Six.

De zender-ontvanger tijdens de Tweede Wereldoorlog

Museumbezoekers kijken nu met verbazing naar een degelijk lederen reiskoffertje met daarin een blikken doos met bakelieten knoppen, buizen van glas en metaal en vooral veel draad. In de wereld van 1990 is communicatie gewoon. Het begin van deze ontwikkeling ligt ver vóór de Eerste Wereldoorlog. Beeld- en geluidsoverdracht was theoretisch en in sommige gevallen praktisch mogelijk. Een eerste militaire toepassing op grote schaal was weggelegd voor de telefoon en telegraaf met doorverbindingssystemen in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog. De Eerste Wereldoorlog was vooral een statische oorlog in tegenstelling tot de Tweede Wereldoorlog. Alle oorlogvoerenden beschikten over communicatiesystemen, die nog erg log en storingsgevoelig waren. Postduif en 'boodschapper' waren echter nog de meest betrouwbare verbindingsmiddelen.

De prille verzetsorganisaties, waaronder de in augustus 1940 opgerichte O.D. (Orde Dienst) hadden een enorme behoefte aan verbinding met onze naar Londen uitgeweken regering. Ondanks aanwezige kennis was het moeilijk gestandaardiseerde zenders te construeren. Schaarste aan materiaal, groter wordende tekorten aan elektriciteit en het heftiger worden van onderdrukking en verzet waren de oorzaken van georganiseerde droppings vanuit Engeland van moderne zender-ontvangers. De Paraset Transceiver (reg.nr. 058644)

1. De schenking omvat een lederen reiskoffer van een stevige kwaliteit vervaardigd uit gestikt donkerbruin leder, hoog 25 cm, breed 13 cm, lang 30 cm.
2. De Paraset Transceiver met het serienummer 10332.
3. Een voedingsapparaat, hoog 10 cm, breed 11 cm, lang 14 cm met een bruin voedingslichtsnoernet met rubberisolatie en een zwart rubberen voedingsnoer met driewegstekker naar de transceiver en,

4. Een geheimzinnig briefje 12 1/2 x 13 1/2 cm, te weten een soort aanmeldingsformulier voor een militaire belangenorganisatie, dat werd gebruikt als kladpapiertje met daarop in potlood geschreven de volgende tekst

IDOB	Maandag	16 mei 1800-1823
GZETN	Woensdag	18 mei „
FRANS	Donderdag	19 mei „
PIET	Zondag	22 mei 1700-1830

- 1) 5928
- 2) 3393
- 3) 6591
- 4) 6438

Dit zijn de zendgegevens: frequenties, uitzenddagen, uren, wachtwoorden en de nummers der zendkristallen.

De Paraset Transceiver is gemonteerd in een cadmium-stalen doos, welke zilverkleurig is afgewerkt. De doos heeft een totaal gewicht van 2 kg en meet hoog 11 cm, lang 21 1/2 en breed 11 cm, standaardgegevens.

- Het frequentiebereik: 3 tot 7,6 megacycles (MC=miljoen trillingen per seconde) in een band voor de ontvanger en in 2 banden voor de zender t.w. 3,3 tot 4.5 en 4.5 tot 7.6 M.C.
- Het zendvermogen is 4 tot 5 watt, 3 metalen Amerikaanse buizen.
- Zender met 1 buis type GVG zender kristal gestuurd.
- Ingebouwde klein formaat seinsleutel.
- Regeneratieve ontvanger: type 6 SK 7 buis (2x).
- Zend- en ontvangstbereik $\pm$ 750 km.

Onder de deksel bevindt zich de calibratiekromme (afstemming voor de ontvanger) en de 3 metalen buizen (zie hierboven) in hun z.g. metalen terry-clips.

Het frontpaneel van links naar rechts en van boven naar onder: pluggen voor stekkers en voeding, en voor de koptelefoon, buisvoeten voor de ontvangersbuizen 2 x, contactbussen voor antenne en aarding, buisvoet voor de zendbuis en twee contactbussen voor de kristalhouder. Daaronder de 6V6 buisvoet, 2 gloeilampjes voor de zenderafstemming.

Onder de ontvangerschaal met knop voor fijnafstemming de knop om het regeneratieniveau in te stellen, de twee zenderafstemknoppen, de zendfrequentieschakelaar en de ingebouwde seinsleutel.

Om over te schakelen van zender naar ontvanger moest men de pijlvormige knop in het midden van het paneel verdraaien. De koptelefoon bestaat uit 2 bakelieten oortelefoonschelpen, 2 metalen veren met zwart canvas omkleed, 2 stelveren en zwart elektriciteitsdraad met textielisolatie omkleed. De headset is vervaardigd door Trimm radio MFG. Corporation Chicago U.S.A. Hierboven wordt genoemd regeneratieve ontvanger. Dit type ontvanger is zeer gevoelig en ook vlug instabiel. Het hoge fluiten of de z.g. 'Mexicaanse Hond' was het gevolg van de instabiliteit, en wordt gebruikt om het toestel af te stellen. Om de paraset te laten functioneren moest men het afstellen goed onder de knie hebben; alleen een geoefend vakman kon dit.

Werking

De koptelefoon zit met het snoer verbonden aan de set, evenzo het voedingsapparaat; aarding en antenne zijn ingeplugd, zo ook de drie buizen en het zendkristal. De radiotelegrafist kan nu zenden.

De fijnafstelling is met enkele handelingen te verrichten. Nadat alles is geplaatst, stelt hij de ontvanger op de frequentie af van het thuisstation d.m.v. de calibratiekromme welke onder het deksel is aangegeven. Dan schakelt hij naar zenden, drukt de seinsleutel in en tegelijkertijd regelt hij gelijkmatig draaiend aan de 2 afstelknoppen, zodat de 2 lichtjes op zijn felst gaan branden. Alles is gereed om te zenden. Het moeilijkste komt nog. Voor een maximale gevoeligheid en selectiviteit voor ontvangst moet de telegrafist de regeneratie controleknop zo draaien tot dat een sissend geluid ontstaat, net hoorbaar in de koptelefoon. Al deze handelingen dienden snel te geschieden omdat vanaf het moment dat de zender is ingeschakeld, het peilen door de Duitsers kon beginnen. Deze compacte en sober ontworpen set bevat alle elementaire onderdelen, om te komen tot een 2-weg clandestiene communicatie. De ingebouwde seinsleutel is buitengewoon rustig: al met al ontworpen voor verzetswerk en inlichtingendiensten.

Frans van Lokven. Radiotelegrafist van het AHK-OD

- 'Onderofficieren voor front der troepen onderscheiden. Wegens heldhaftig gedrag tijdens de oorlog in Nederland en Indonesië' - Dit meldde de plaatselijke courant van Willemstad (Curacao) op 21 september 1954. Sergeant-majoor Van Lokven ontving voor zijn verzetswerk de Bronzen Leeuw en collega Sergeant-Vliegtuigmaker A.J.C. Berkelmans het Vliegerkruis voor zijn aandeel in de strijd tegen Japan. De Commandeur der K.M. H. Bos reikte in het Waterfort te Willemstad de onderscheidingen uit.

Verzetswerk

Tijdens de plechtigheid waarbij de zender werd aangeboden memoreerde de heer C.Ch. Westerveld, Reserve Luitenant-kolonel der Inf. b.d. zijn verzetsmakker Frans van Lokven als 'iemand die de capitulatie op 15 mei 1940 beschouwde als een tijdelijke onderbreking van zijn loopbaan: beroepsmilitair bij de Kon. Marine; iemand die vast besloten was zelf mee te helpen om die onderbreking zo kort mogelijk te doen zijn. Van Lokven sloot zich na de capitulatie aan bij een verzetsgroep, die munitie verzorgde, inlichtingen verzamelde en doorgaf. In september 1943 werd de vakman Van Lokven als reserve-marconist belast met het telegrafisch verkeer op Londen. In september 1944 was hij als zodanig werkzaam. Vanaf dat moment werd de jacht op illegale zenders heviger. Na de bevrijding van Zuid-Nederland, die volgde op de operatie Market-Garden werden alle beschikbare Duitse peilauto's naar het resterende bezette Nederland overgebracht.

57 Duitse Radio-peilwagens waren in Amsterdam actief. De kans dat een radiotelegrafist werd gepeild was nu nog groter. Om de pakkans te verkleinen werden de uitzendingen teruggebracht van 30 naar 6 minuten. De Duitsers hadden 14 minuten nodig om een werkende zender te peilen.

Westerveld vertelde dat tijdens een clandestiene radioverbinding een lid van de waarschuwingdienst in de omgeving van het zendadres fietste. Zodra de Duitse peilauto de omgeving langzaam binnenreed, belde de waarschuwer een bepaald telefoonnummer om de telegrafist te waarschuwen, dat men hem op de korrel had en dat de verbinding moest worden verbroken.

Van Lokven kreeg op een keer zo'n waarschuwing, maar zijn telegrafistenhart en plichtsbetrachting waren sterker dan zijn gevoel voor security. Het gecodeerde bericht ging eruit, hij sloot het contact af, stopte de paraset in de boodschappentas, hing die op aan een spijker in de keukenmuur. De Duitsers belden aan . . . bij de burens. Geluk, koelbloedigheid maar voor alles: het werk moest af en in dit geval het verzetswerk.

5 mei 1945 Bevrijding

Op 7 mei verplaatste de chef-staf van het Algemeen Hoofdkwartier van de Ordedienst zijn hoofdkwartier van de Koepelkerk naar de Amstelbrouwerij te Amsterdam. Het jarenlang gebezigde woord security speelde niet meer mee. Toen bleek wie een ieder was.

Het hoofd van de O.D. bleek de chef-staf te zijn en Jhr. P.J. Six te heten en niet 'mijnheer Van Santen'. Bradfield bleek Frans van Lokven te zijn. De spelregels van de security, die door Six op militaire wijze perfect werden nageleefd, hadden onder meer tot gevolg dat niemand werkelijke namen en adressen kende. De security bleek ook door de medewerkers van Six in hoge mate nagevolgd te worden. Doordat Van Lokven zijn vakmanschap, kundigheid en toewijding in dienst stelde van de O.D. en zijn commandant werd hij gedecoreerd. Hij onderscheidde zich in actie tegen de vijand en toonde daarbij buitengewone dapperheid en toewijding, doch deze marineman zag het verzet meer als werk dan als daad.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog (1904-1982) dln. 1-10.
- G.J. van Ojen jr., De Binnenlandse Strijdkrachten ('s-Gravenhage 1972).
- C.M. Schuiten, Jhr. P.J. Six, Amsterdammer en verzetstrijder (Den Haag 1987).
- American Radio Relay League, The Radio Amateur's Handbook 27th edition, 1950 (New Hampshire USA).
- James D. Ladd, Keith Meiton, Captain Peter Mason, Clandestine Warfare, Weapons and equipment of the SOE and OSS (London 1984).
- C.Ch. Westerveld, Rede uitgesproken d.d. 23 november 1989 bij overdracht van de zender (Delft 1989)
- Voorts is dankbaar gebruik gemaakt van documentatie en adviezen van W. Boersma, Ede, J. Eendebak ing. (STC, Koog aan de Zaan), medewerkers Bibliotheek en prentenkabinet van het KNLWM te Delft.